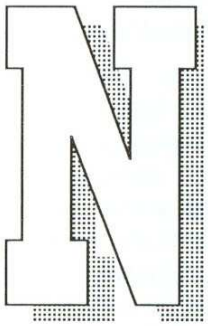
ARNAU D'ESCALES:
Fundador de la Pia Almoina. Breu biografia d'aquest ciutadà

Francesc Reixach

asqué a Girona al 1160 i morí al 1237. No coneixem el nom dels pares.Tenia un germà de nom Pere i un nebot que com ell es deia Arnau, quedà orfe molt jove i en el testament solament recorda a la seva dida. El lloc exacte on nasqué i que li dona el cognom era una casa amb hort situada junt al portal de la Gal.lia, vulgarment conegut com "Portal de sobreportes", en el lloc on avui hi ha l'escola del Cor de Maria, on fins fa poc encara es donaven classes sota la direcció de la comunitat de religioses. Casa que heretà junt amb l'esmentat hort.

Casà amb una senyora de nom Saurina, que l'ajudà intensament en la creació de l'obra caritativa de la Pia Almoina, que començà amb l'entrega de pa durant el temps de la Quaresma fins el dia de Pasqua. En el testament deixà a la seva muller 100 ducats i una vinya a Campdorà.

De professió Adminstrador de la comunitat canònica de la Catedral. Els canonges en els primers temps de la reconquesta vivien en comunitat, però al llarg dels anys foren adquirint diferenst cases als voltants del barri de la catedral on visquera fins que el Bisbe Servus Dei i el comte de Girona Ado, acordaren retornar els canonges a la seva comunitat i així poder donar vivenda a una comunitat jueva que havia restat fins aquest moment en un poble de l'Alt Empordà. Això passava als voltants del 987.

El nostre home: Arnau d'Escales deuria tenir unes grans qualitats administratives de les quals es sentia molt orgullós, professió amb la que feu fortuna, ja que els seus origens eren humils (ja sabem que solament tenia la casa i l'hort). Per tant, hem de suposar que guanyà molts diners i ens fa pensar que fou molt estalviador, per tant, seria molt parc en gastar invertint amb prudència i atenció, però això no vol dir que fos un avar, sinó tot el contrari, ja que era caritatiu, fins a crear una institució modèlica dedicada exclussivament a l'ajuda de la classe més humil els pobres. Obra que fou imitada en quasi totes les ciutats catalanes.

Però a més a més, s'afillà en adopció a quatre persones: Arnau de Junqueres i Ramona de Junqueres, i també a Perico, fill de Fabian i a Sigismund, fill d'Ermessenda. En el document els designà com a "NUTRITUS", que vol dir amparats o afiliats.

La tasca que s'havia imposat d'ajudar als pobres, tingué lloc oficialment el 1228, quan instituí la Pia Almoina, moment en que la fundació creada tenia tres cases de la seva propietat situades prop de l'escala romànica que portava a la seu romànica de Santa Maria, en la part dreta, mirant a la façana. Les tres cases que foren l'inici econòmic de la fundació. Però no quedaren en propietat de la Pia Almoina fins a la seva mort el 1237. La dot o testament, com ja s'esmenta anteriorment tingué lloc al 1228 i no fou efectiva fins a la seva mort.

Aquestes cases foren l'inici de l'actual edifici que coneixem. De gran valor monumental. Les cases es trobaven ubicades prop del xanfrà del carrer de la Força, la plaça de la Catedral i l'actual pujada de la Catedral, encara en aquell moment les cases a banda i banda de l'escala formaven una linea tanmateix, com passa encara, actualment amb les cases que limiten l'escalinata de Sant Martí Sacosta. Seminari i també part de l'Escola Universitaria de Girona.

Per a dotar a la fundació dels mitjans necessàris per atendre a l'ajut als pobres de la Ciutat i també als peregrins, designà nombroses finques que venen detallades en el pròpi text testamentàri.

Per a la toponimia del país és interessant aquest testament, que es troba detallat en el llibre Vert de la sacristia de la Catedral.

Com de fet l'església era la que dirigia totes les institucions públiques, és el motiu de que poguem saber el moviment de les institucions.

Un dels homes que més influència en la fundació de la Pia Almoina i ajudà econòmicament, fou sens dubte, el Bisbe de Girona en vida d'Arnau d'Escales, Guillem de Cabanelles. Nasqué al poble de Cabanelles a l'Alt Empordà, partit judicial de Figueres, en el segle XII, poble on tenia algunes propietats.

Guillem de Cartellà, abad del Monestir de Banyoles, també feu unes deixes importants a la Pia Almoina, en el seu testament.

Guillem de Cabanelles, Bisbe de Girona, era el 1214, canonge de la Catedral de Girona, el 1220 passa a Ardiaca Major de la Selva i el 1227 fou ordenat Bisbe de Girona. Fou personalment a la conquesta de Mallorca amb Jaume I i amb Guillem de Montgrí, Sacristà Major de la Catedral i Arquebisbe el.lecte de Tarragona. També participaren altres caballers de Girona. Guillem de Cabanelles obtingué com a recompensa amb la seva participació en la conquesta de Mallorca, importants rentes en la illa de Mallorca. Guillem de Cabanelles moria al 1245.

Encara que participà en la Fundació i alentà a Arnau d'Escales, aquest fou el principal i únic iniciador de la creació de la Pia Almoina. Fou doncs una obra caritativa enterament d'Arnau d'Escales. En el testament del 9 de juny de 1232 hi havia una part immutable, ja que la resta podia ser modificada pel testador abans de la seva mort

L'últim testament vàlid fou el de 1237, molt poc abans de la seva mort i el seu text està copiat integrament en el Cartolari Llibre Vert de la Sacristia de la Catedral: Arxiu, foli II.

Com hem dit abans aquestes institucions caritatives i públiques eren mantingudes per les deixes particulars i sobretot per l'Església i els seus servidors els clergues, bisbes i altres autoritats. A vegades amb l'aportació i direcció conjunta del Consell Municipal.

Tornant al grup de cases que formaven el límit de l'escala a cada costat que portava a la seu de Santa Maria, hem de fer constar que unes eren propietats del Cabildo, altres de particulars com un tal Calvet, que tenia una casa en la part alta a prop de la casa del Consell Jueu. També tenia algunes cases en aquest lloc en Pere, germà d'Arnau, la resta del conjunt eren propietat dels jueus.

En el seu testament deixa escrit que volia ser enterrat en el cementiri de la Catedral, en la part Est. Cal tenir present que en tota l'alta Edat Mitjana la Catedral estava encerclada per uns cementiris que ocupaven la part més alta del casc antic, des de l'absís de la Seu fins al portal de Sant Cristòfol, arrant de muralla on hi ha actualment els jardins de la Francesa, i bai-

xaven fins a la plaça dels Apostols, que era totalment ocupada pel cementiri, Més tard foren transformats en l'esmentada plaça que passà a tenir unes cases, el Palau del Bisbe i la primera sinagoga jueva. Tenim noticies de que aquest grup de cases avui és la Pia Almoina, i que estava format per un carrer, unes cases i una placeta.

Tornant al seu testament, és molt interessant ja que dona constància de llocs que no tenien documentació fins algun temps força llunyà. Dona raó en primer lloc de les esglésies més imporntants de la Ciutat: dues en la plaça de la Catedral: Sant Genis i Santa Maria de Les Puelles.
Plaça de St. Pere de Galligans: St. Pere i St. Nicolau. (1235)
Torre Gironella: Sant Salvador.
Església de Santa Susana del Mercadal.

Esglésies principals: Santa Maria (Catedral romànica), Sant Feliu, St. Pere de Galligans, St. Martí Sacosta, Sant Daniel, esglésies a les quals deixà a més de diners, part d'una vinya a Vilarroja. A les primeres solament els deixa tres sous. En quant a Institucions benèfiques, esmenta: St. Jaume de Pedret, capella de l'Hospital de LLebrosos i mesells i l'Hospital dels capellans a la plaça de Santa Llúcia. D'aquesta últim tenim noticies gràcies al testament, en que per primera vegada es fa referència en un escrit.

En l'apartat on fa constar la deixa de les tres cases abans esmentades, es refereix a la vaixella i als estris de les cases. A més a més, els delmes que en feu percebia del bisbe Guillem de Cabanelles, del poble d'Estanyol, de Santa Llogaia de Terri, de Maranyà, del castell de Brunyola, del poble de Salt i de tots els delmes que es pogéssin trobar no esmentats i en herència en el testament.

Es importantíssima la descripció detallada dels delmes dels pobles descrits anteriorment, ja que són el primer document escrit de que tenim noticies, en que es fa referència als esmentats pobles. A excepció d'Estanyol que està esmentat en un diploma de Carles IV el Simple, datat al 922, com a possessió del Bisbat de Girona.

De Santa Llogaia de Terri no tenim noticies fins el 1226, en que es fa referència a un molí. L'església de Maranyà és citada el 1279. El poble de Salt és conegut ja el 1019 com SALE ALTER i en grafia del 1182 com a SALTUS.

Segons les clausules testamentàries, la fundació de la Pia Almoina tenia que ser administrada per un capellà beneficiat de la Seu i designat pel propi Arnau d'Escales. Designació que recau en Pere de Perpinyà, que era el Claver de la Catedral.

LA PIA ALMOINA

Abans fem una breu ullada a l'història de la Ciutat, seguint les edificacions que ens marquen la marxa del procés de millores.

L'època romana ha deixat restes a part del recinte emmurallat que solament es pot admirar en trams de la muralla, ja que la resta fou enderrocada o modificada en temps mediavals. Sabem que en el replà de la pujada al turó coronat per la Torre Gironella hi havia un temple dedicat a l'emperedor August, i en la plaça de Santa Llúcia hi havia el temple dedicat a Venus, i lloc de prostitució, més tard hi hagué una església visigòtica dedicada a Santa Eulalia Sacosta .(1)

D'època visigòtica no ha quedat rés, el mateix passa amb l'ocupació serraïna, solament sabem que l'església visigòtica ocupava el lloc del temple a August i que es transformà en mezquita, i que l'església de la Verge dels Àngels, visigòtica i anteriorment paleocristiana, avui és la de Sant Feliu i ocupà el lloc de la Seu i el Cabildo i feia els oficis pròpis i en particular els Concilis, fou objecte de l'atenció de Recared, rei visigot que regalà una corona votiva, que fou robada pel general Paulus, que s'aixecà contra el rei god Wamba, essent derrotat i mort prop de Narbona. Sant Feliu es trobava situada a extramurs de la Ciutat, prop de la Via Augusta, avui pujada del Rei Martí l'Humà.

Amb la reconquesta a l'any 785, per LLuis el Piatòs, fill de Carlemany, comença una etapa molt important de la nostra història. L'època Medieval

Els primers comtes foren carolingis i el de Girona es deia Rostan. Però Guifrè el Pilòs s'emancipà de la tutela dels reis francs i creà la casa comtal catalana, a l'unir en un sol, els comtats de la Cerdanya i Urgell, Osona, Girona, Besalú i Barcelona. (segle IX-X)

Els bisbes tenien una força enorme i per tant la vida tota de

la població girava als voltants de la catedral, que és refeta en diferents ocasions i etapes fins que Pere Roger de Carcassonne, germà de Ermessenda, esposa de Ramon Borrell, edifica una església romànica excepcional, consagrada al 1032. De la que solament resta el campanar romànic conegut vulgarment com "Torre de Carlemany" i que està empotrada a la Catedral gòtica actual, junt al també claustre romànic de la millor factura, aixecat el segle XII-XIII, com el de Sant Pere de Galligans i el de Sant Cugat del Vallés.Fora el casc emmurallat hi ha el Burg de Sant Pere, amb el monestir benedictí de Sant Pere de Galligans i una església també meravellosa i Sant Nicolau, antiga cel.la martirium paleocristiana, amb una cripta de tipus circular que ara té engaltada una nau i és l'església anexa al cementiri del monestir i posteriorment església del barri. Es de tipus lombar amb cúpula octavada. Junt amb la de Sant Martí Sacosta, al costat oposat del casc antic i també d'origen visigòtic, avui església d'una sola nau renaixentista, amb una façana neoclàssica i al servei del Seminari.

Tot aquest conjunt momumental extraordinari feu que l'escola d'escultura i arquitectura de Girona tingui guanyat un prestigi enorme amb figures de tant renom com el mestre de Cabastany.

En la galilea de l'església romànica de Santa Maria hi havien dipositats els sarcòfacs de la noblesa gironina i de l'Església, amb figures tant rellevants com la comtessa Ermessenda i el seu nét Ramon Berenguer II (Cap d'Estopa) i la seva esposa Mahalta, el bisbe Berenguer d'Anglesola....avui tots traslladats a l'interior de l'església gòtica a l'enderrocar la galilea o atri.

No descriurem la resta de la Girona medieval, ja que fariem excessivament llarg aquest treball, i solament ens ocuparem del sector més lligat amb la Pia Almoina a la plaça de la Catedral.

El 1312 s'iniciava la construcció de la nova catedral gòtica, per l'absis i hauria de tenir tres naus, més posteriorment i després d'una llarga polèmica es feu una sola nau, com la de Sant Domènec, essent la nau més gran de la cristianitat després de la del Vaticà. L'església romànica servia de vestida per pujar la nau. El segle XVII s'iniciava la façana barroca, i s'enderrocà la galilea, com ja s'ha dit. Aquesta façana porta la data de 1733 just sota la rosassa que senzillament ens diu que s'estava a l'esmentada altura en aquella data, ja que fou acabada ara fa uns 25 anys en la dècada dels seixanta.

L'escala que tenia l'antiga catedral romànica fou enderrocada per fer l'actual i magestuosa que compta amb 99 escalons i 3 replans, acabada amb una balaustrada molt escaient, sobre un mur que separa l'escalinta de l'edifici de la Pia Almoina, per un costat queda un carrer, anomentat Pujada de la Catedral i per l'altre costat també queda un carrer entre l'edifici del Cor de Maria i l'escalinata que no té sortida.

Escalinta edificada pel bisbe Ponti el 1600 i també feia pocs anys s'havia aixecat el campanar renaixentista al costat dret de la façana. El cementiri que hi havia a la Plaça dels Apostols s'havia transformat en una magnifica plaça enllosada i limitada pel Palau del Bisbe, en un costat tocant a la Catedral i enfront la casa de l'Ardiaca Major o dels Cardona, noble palau amb obertures d'estil romànic, gòtic i renaixentista.

Totes aquestes innovacions foren portades a terme al llarg dels anys, pel Cabildo Catedralici que comprà les cases que hi havia i hem descrit anteriorment i al començament per poder crear l'edifici de la Pia Almoina. Cases que eren de particulars, com en Calvet, altres del Cabildo i altres del Call Jueu, amb l'edifici del Consell, ja que en realitat la Pia Almoina ocupa una petita part del Call.

En aquesta Alta Edat Medieval, s'havien imposat el sentit urbanistic de Ciutat, com ho prova la creació de Serveis, carrers, places i nobles edificis, quina llista seria excessiva, però si que destacarem la Font de la Plaça dels Lladroners, una de les millors de la Península, els Banys Arabs, nom que dona peu a equivocacions, ja que són romànics, amb influència nord africana, i els Hospitals, com el de Llebrosos i massells a Pedret, el del Capellans a la Plaça de Santa Llúcia, l'Hospital general de Santa Caterina fora muralla i l'altre costat del riu Onyar, enderrocat al 1650 per estratègia militar reconstruit dins muralla al 1666, amb el nom l'Hospital de Santa Caterina Verge i Màrtir, encara en plé rendiment.

En aquest marc i el 1415,

el Cabildo emprengué la tasca de construir un edifici únic i prou adequat i gran per atendre les necessitats dels molts pobres que transitaven per la Ciutat, comprant cases i enderrocant-les per aixecar un dels edificis del gòtic català més importants del nostre país.

La vinculació de la Pia Almoina amb la Catedral fa que tota la documentació estigui ubicada en l'Arxiu del Bisbat, encara que el 1976 passà a l'Arxiu instal.lat en la Casa de Cultura Bisbe Lorenzana.

En aquesta documentació hi ha tot el moviment de la Pia Almoina: ingressos i despeses, administració, etc.

Durant el segle passat i fins avui, diversos historiadors i homes de lletres s'han ocupat de la Pia Almoina en tots els aspectes, destacarem l'obra de Claudi Girbal " LOS JUDIOS EN GERONA", publicació feta el 1870. Segons Girbal era el lloc on estava ubicat l'antic Consell Jueu i també parla de la casa del famos cabalista i metge jueu anomenta Bonastruc de Porta i que la seva casa seria just al xanfrà amb el carrer de la Força, encara que sembla hi ha alguna confusió al respecte.

En la Revista de Girona del 1883 vol. VII, en un article titulat " El Gran Desafio" parla d'importants noticies sobre la Pia Almoina, fent referència a que no era l'única institució benefica de la Ciutat, depenent del Cabildo, ja que hi havia una molt popular coneguda com El Vestuari dels Pobres, no especificava que depengués de la Pia Almoina. En realitat no tenia cap dependència, solament que ambdues erent una obra del Cabildo.

Un llibre sobre Girona, amb el titol " Inmortal Gerona" de J. Narcis Roca imprés el 1885, fa un elogi del noble edifici de la Pia Almoina, diu*"...levántase un cuerpo de edificio de los siglos XII y XIII, rematado por una galeria de arcos circulares sobre sencillos pilares, el qual sostiene el tejado de regular voladizo. Esta galeria y el tejado son de hermosos efectos, desde el campanario y la fachada de la Catedral...."*

Carles Rahola, en l'obra "La Ciudad de Gerona", explica que la Pia almoina té una vida molt efectiva fins al segle XVIII dient que donava menjar a 5.000 pobres instituint una obra secundaria per a proporcionar vestits als necessitats de la nostra ciutat.

De les paraules d'aquests ciutadans il.lustres es desprenen la importancia de l'obra realitzada per la fundació d'Arnau d'Escales, en la Pia Almoina durant més de cinc segles.

Però hem d'entendre que en el segle XVIII ja havia sigut edificat l'Hospici, obra del Bisbe Lorenzana, davant de l'Hospital de Santa Caterina, que els vells i velles ja tenien un lloc per anar a la Casa de Convalescència, anexa a l'Hospital, que posteriorment passarien a l'asil de Pedret i al d'Agullana, d'aquesta forma els pobres menesteroso i transeunts tenien acolliment a la Casa de la Caritat vulgarment coneguda com " La Sopa" a la plaça dels Lladroners, per això l'obra iniciada al segles XII no tenia ja cap sentit i l'edificació fou venuda a una institució particular, la de les Monges Escolapies que instal.laren un col.legi per a noies de cases de classe benestant. Els infants internats a la Pia Almoina foren traslladats primerament al Covent de la Mercè, que en les Desamortitzacions passà a ser quartel d'infanteria i posteriorment Hospital Militar fins fa pocs anys. Més tard, en la dècada del 1870, aquests infants passaren a l'Hospici, conegut com a Casa de Misericòrdia, avui Casa de Cultura de Girona. El patrimoni que tenia la Pia Almoina passà a engruixir els mitjans de la casa de Misericòrdia.

L'EDIFICI DE LA PIA ALMOINA

És un enorme edifici de planta rectangular format per la planta baixa i dos pisos , situat en el carrer de la Catedral, en front de la noble escalinata renaixentista que porta a la Catedral.

Els murs de pedra amb carreus ben escairats de pedra gris de Girona, que li donen gran prestancia i noblesa.

Està format per tres cossos, una torre al centre de l'edifici i un cos a cada costat. La planta baixa té una portalada adovellada amb un arc de mig punt, altres portes no tant notables i d'altres de tapiades donen idea de les reformes efectuades al llarg dels anys.

En el primer pis una filera de finestrals amb decoració de tipus gòtic, (les conegudes con coronelles en V) del millor gòtic català. Decoració entermitja reneixantista i galeria d'arcs de punt rodó, en la façana

lateral acabada amb merlets, que li donen un to de casa forta.

El 1857 fou vestida en l'interior una capella dedicada a Sant Mateu de gust o estil neoclàssic sota la torre central. El 1926, l'arquitecte Joaquim Danes restaurà l'edifici de la Pia Almoina amb molt d'encert.

En l'interior de l'edifici encara hi ha vestigis gòtics. però ultimament els propietaris actuals (El Col.legi d'Arquitectes) ha modificat ostensiblement l'edifici adequant-lo a les seves necessitats, amb un gust exquisit i amb tècniques molt avançades. Tot i conservant el to i l'estil inicial.

Es important poder constatar que s'ha mantingut el sentit urbà inicial medieval en la adequació més avançada, cosa digna de constatar i copiar, perqué no podem oblidar que forma part d'un dels conjunts monumentals més interessants del nostre país.

Es l'admiració de tothom, gironins i estranys, aquesta sinfonia petrea amb gris que forma la magnifica Catedral gòtica, amb el campanar i la façana barroca. La mole de l'escalinata i els nobles edificis del Cor de Maria, la Pia Almoina, la Casa Pastor, avui Palau de Justicia i la resta d'edificis que conformen aquest conjunt únic de la Girona immortal.

1- Amb motiu de les obres portades a terme per desmontar el Cor de la catedral, el Servei d'Arqueologia de la Diputació de Girona, amb el Dr. Calçada i Mercè Ferre, feren unes cates que donaren a uns 15 cms de profunditat, restes romanes, que sembla correspon a un temple. Les esmentades cates es feren entre 1978-80.